
Rozvojové projekty mnohdy neřeší reálné problémy, říká Tomáš Ryška

S tvrdou realitou fungování rozvojové pomoci v jihovýchodní Asii se seznámil student doktorského programu antropologie FHS UK Tomáš Ryška. Vykořenění dětí z jejich původního prostředí, týrání, sexuální zneužívání... Protože do thajské misionářské struktury příliš pronikl, stal se nepohodlným a ze země musel za dramatických okolností utéct. Nejen o tom, ale i o mizejícím kmeni Akha jsme si povídali s Tomášem krátce po jeho zatím poslední cestě do Asie. Tomáš Ryška původně vystudoval ekonomii na Masarykově univerzitě v Brně. Po několika cestách do jihovýchodní Asie se do školy vrátil a na FHS UK začal studovat magisterský program v oboru sociální antropologie. Nyní je ve druhém ročníku doktorského studia.

Jak se zrodil váš zájem o jihovýchodní Asii?

Do Asie jsem odjel po studiu ekonomie v roce 2000. Byl to klasický výlet, na jaký jezdí tisíce turistů. Během cesty po severní části Thajska jsem se setkal také s obyvateli minoritního etnika Akha. To bylo první setkání s něčím, co dále významně ovlivnilo můj běh života. Přitom prvotní zážitky s nimi byly spíše negativní, ti lidé mi příliš nesedli. Dnes bych to nazval, že kluk z města se dostal do prostředí, které nezvládal. Například mi vadilo, že když chtěli jíst maso, museli zabít prase, které u toho strašně kvičelo. Právě ale možná ten silný pocit mě nutil si o nich něco dál zjistit. Asi za půl roku

jsem se rozhodl do Asie vrátit, ale jel jsem přímo do akhajských vesnic, kde jsem pobyl asi tři měsíce. Popravdě jsem se tam většinu času nudil, protože se tam toho moc neděje. Pomáhal jsem třeba nosit vodu nebo dříví, což je práce pro ženy, nebo jsem pomáhal na poli, což spíše vzbuzovalo posměch, protože jsem byl jednoduše nešikovný. Postupem času se některé věci, které na začátku působily „exoticky“, začaly stávat všedními a já se začal na mnohé dívat jinými očima. Najednou jsem si začal uvědomovat, jak složitým problémům ti lidé musí čelit. Problémům, které jsou daleko za hranicí jejich kontroly. K mému velkému překvapení mi tehdy začalo docházet, že mnohé z těch problémů souvisely s rozvojem. Snad proto jsem se začal věnovat rozvojovým projektům, které sem byly směřovány.

Jak jste se tam dorozumíval? Předpokládám, že místní etnikum anglicky moc neumí...

O tom, jak se mladý výzkumník učí minoritní jazyk „svého kmene“, píše s jistou nadsázkou v knize Svět bílého boha – Příběh moci bezmocných. Z počátku opravdu velmi těžko. Akhaové používají svůj vlastní jazyk, mnozí ani nemluví thajsky. Tento jazyk nemá písemnou podobu a je to jazyk tonální, který je velmi obtížný, neboť je závislý na tom, jak slovo „zazpíváte“. Snažil jsem se jazyk naučit a nebylo to nic jednoduchého. Když jsem třeba mluvil se staršími lidmi, kteří špatně slyšeli, tak ti mi nerozuměli. Svůj výzkum ale dělám mezi svými vrstevníky, kteří jsou absolventy křesťanských dětských domovů, jež byly zřízeny v rámci rozvojových programů. Ti slyší dobře a navíc rozumí lépe či hůře anglicky.

Na studiu místních poměrů jste založil i svou disertační práci. Čím se v ní zabýváte?

Pro řadu antropologů není podstata rozvojového diskursu, se vši svou snahou o pomoc potřebným, ničím víc, než překroucením „skutečných“ aktivit „rozvojového“ aparátu. Přesto, že „rozvojový“ diskurs nemusí být založen na reálných událostech, jak tito vědci tvrdí, je třeba bádát hlouběji. Nezajímá mě tolik, jestli rozvojová pomoc funguje či ne, ale spíše jak vlastně funguje, jaký diskurs obklopuje její aktivity a praktiky a také co to všechno nakonec přináší těm, o které jde až ve třetí řadě.

Samotným „spotřebitelům“ rozvojové pomoci. Lidem v nouzi. Každá, ať už úspěšná nebo neúspěšná rozvojová pomoc, přináší do lokality nějaký zásah. Tento zásah následně ovlivní životy místních lidí. Jak, ptám se?

Akhaové představují v Thajsku minoritní skupinu, a tak jsou vystaveni všemožným negativním důsledkům, které toto postavení přináší. Navíc mnoho z nich není občany země, v které se narodili. Po opuštění křesťanských domovů se ke všemu stávají další minoritou, a to křesťanskou, neboť v zemi je většinový buddhismus.

V rámci své doktorské práce se věnuji dynamice a mechanismům obklopujícím aktivity jedné konkrétní křesťanské rozvojové organizace. Nejbližšími členy mé sociální sítě jsou moji vrstevníci, kteří vyrůstali v křesťanských domovech. Někteří z nich po jejich opuštění vykonávali misijní činnost a později spoluzaložili nový domov pro děti z hor, ve kterém dnes pracují. Jiní prostředí křesťanské komunity více či méně opustili. S několika z těchto lidí žiji v jedné domácnosti a mám tak jedinečnou příležitost sledovat nejen život tohoto dětského domova, ale i životy bývalých chovanců, kteří tento domov opouští a vstupují za hranice fundamentální křesťanské komunity, do reálného světa thajské společnosti.

Co dalšího jste o rozvojových projektech na místě zjistil?

ak jsem již řekl, projekty mnohdy neodrážejí realitu, v níž se lidé pohybují. Často dochází k překrucování událostí. Vedení organizací není obvykle v kontaktu s životem lidí, jejichž směrem míří jejich projekty. Snadno se tak rozšíří nějaká nepravda či polopravda a bez hlubšího porozumění se začnou osnovat plány na její řešení. A přesto, že daný problém nemusí existovat, jeho řešení nese změny. Ty mohou významně ovlivnit životy dotčených lidí. Například existuje všeobecně přijímaná teze, že akhaští rodiče prodávají své děti na prostituci. A kvůli tomu vznikají desítky projektů, které se to snaží řešit. Přitom výzkum jednoho amerického antropologa podpořený OSN jasně prokazuje, že na podobném scénáři moc pravdy není. Podobně jako on jsem se ani já nesetkal s případem, kdy by rodiče prodali své děti. Co je ovšem zážející, já se nesetkal s podobným příkladem ani mezi dívkami, které měly být zachráněny před prostitucí, a právě proto žily v křesťanských domovech. Některé z těchto dívek jsou členky mé sociální skupiny. Ve stejný moment, kdy tyto organizace vysvětlují zahraničním dárcům potřebu zachránit sirotky nebo děti před proradnými rodiči, kteří je

prodají, aby měli na svoji dávku, žijí milující akhaští rodiče v domnění, že jejich dítě získalo šanci na lepší vzdělání. Takto obvykle smýšlí i rodiče těch sirotků, kteří mnohdy sirotky vlastně vůbec nejsou.

Uvedu další příklad. Zatímco thajská vláda postavila školy i v těch nejdleších místech země, křesťanské organizace žádají dobromyslné lidi v USA a Evropě o „adopci“ dětí, které nemají šanci získat vzdělání. Tento odliv dětí a mladých lidí do křesťanských domovů významně ovlivňuje demografii v horských vesnicích. Vesnické státní školy tak nemají dostatek studentů a jsou následně zavírány.

Jedná se tedy o dvojitý omyl. Na jednu stranu je v západních donorech vytvářena naděje, že vzdělání vyřeší složité problémy chudých lidí, na tu druhou je v místních lidech vytvářena naděje, že vzdělání zajistí jejich dětem „lepší práci“ a „lepší budoucnost“. Přitom antropologové již několik desetiletí sledují nezdary vzdělávání minoritních (Ogby by řekl nedobrovolně minoritních) a chudých skupin v různých koutech Země. Diskuse neřeší, zda dokáže vzdělání zajistit „lepší život“ a „lepší práci“.

Víme, že vzdělání tuto schopnost obvykle nemá a naopak sociální nerovnosti dále reprodukuje (Willis, Ogby, Passeron, Bourdieu etc.) Problémy, kterým tyto skupiny čelí, jsou mnohem složitější, strukturální. Jednoduché recepty nefungují.

Proč nezasáhne thajská vláda?

V mnoha státech, které nemají dostatek vlastního kapitálu, je pozice rozvojových organizací velmi silná, protože stát jejich pomoc potřebuje. V případě mého terénu hraje jednu z rolí přijetí UNCRC (Úmluva OSN o právech dítěte) na počátku 90. let minulého století, které klade na thajskou vládu nemalé požadavky. V té době přichází do země velké množství nevládek, které svými projekty suplují roli státu.

Ze země jste musel nakonec utéct, neboť jste místním organizacím šlápl na kuří oko. Neměl jste strach z návratu?

Tak divoké to zase nebylo. Když v roce 2005 došlo na ty nemilé události, které zmiňujete, musel jsem opustit město Chiang Rai. Přesto, že moc křesťanských organizací je v provincii Chiang Rai velká, například v Bangkoku o existenci nějakých misionářů pracujících s lidmi z hor ani netuší. Neměl jsem ale pas, a proto jsem musel zůstat týden v Bangkoku, zatímco se mi její česká ambasáda snažila získat. To se naštěstí podařilo, takže jsem mohl odjet do Laosu, kde jsem v přesunutých akhaských vesnicích realizoval výzkum socioekonomických důsledků tamního rozvojového projektu v rámci konzultační práce pro jednu americkou organizaci. Tehdy jsem se obával, že jsem si zavřel dveře do komunity křesťanských organizací v Chiang Rai a ve svém výzkumu nebudu moci pokračovat. Nicméně někteří akhaští pracovníci křesťanských organizací s mými výhradami souhlasili. Měli jsme vytvořené důvěrné vazby a možná jim moje přítomnost začala scházet. Psali mi a volali. Záleželo jim na tom, abych se tam vrátil. Časem jsem našel k návratu sílu. Přesto, když jsem ve městě, tak si dávám velký pozor. Nosím roušku přes obličej, ale to není nijak výjimečné – kvůli smogu ji nosí i mnozí místní. Bez problému se pohybuji naprosto všude, ale opravdu bezpečně se cítím hlavně v horách ve vesnicích, v organizaci, kde pracují členové mé sociální skupiny, a v domě, kde bydlím. Mnohdy jsem si říkal, že to byla z mé strany chyba. Že snad bylo lepší mlčet a hrát mrtvého brouka. Dnes jsem se svým tehdejším rozhodnutím zveřejnit část svého výzkumu plně ztotožněn. Přesto, že mně to zkomplikovalo život a práci, těžko bych si později vysvětloval, že v sobeckém zápalu pro výzkum jsem neupozornil na zločiny páchané na chudých a bezmocných lidech. Navíc pod rouškou „křesťanství“ a „pomoci“.

Vaše zážitky zpracoval v dokumentu Zajatci bílého boha Steve Lichtag. Došlo k nějakým změnám od roku 2008, kdy byl film dokončen?

Věci, které já si myslím, že by potřebovaly nápravu, se nezměnily. Organizace mají své projekty stále postavené na vodě. Na problémech, které neexistují. Je ale třeba to vše vidět v širších souvislostech. V 90. letech proběhlo v Jihokorejském Soulu jedno z největších evangelických setkání, tak zvaná Mezinárodní konference na evangelizaci světa (GCOWE). Téměř 4 000 křesťanských vůdců rokovalo nad tím, jak přinést víru všem lidem na této planetě. V té souvislosti vznikl také projekt AD 2000, jehož cílem bylo přivést do roku 2000 všechny lidi na této planetě ke křesťanství.

Hlavní myšlenka této komplexní a vysoce promyšlené operace byla velmi jednoduchá - konvertuj místní, dej jim *know-how* a peníze a oni se již sami postarají o výstavbu dalších kostelů a vytvoření nových, místních křesťanských skupin. Protože se tyto velkorysé plány nepodařilo naplnit, navázal další projekt, který v tom má pokračovat, tzv. *Joshua Project*. Zatímco ve vesnicích sousedních etnik se misionářům zavádět křesťanství dařilo, u kmene Akha příliš ne. Jak později ukázala zkušenost, pokud jsou malé děti odebrány rodičům a vychovány v prostředí křesťanských domovů, snadno novou víru přijmou. Jak říkají pracovníci křesťanských organizací: „Vychovávej dítě způsobem, kterým by mělo jít. Když dospěje, od naučené cesty se již neodkloní.“ S tím se pojí i to, co pro křesťanské organizace znamená vzdělání. Pod pojmem vzdělání si mnozí představí klasické formální curriculum. V těchto organizacích je více oceňováno vzdělání náboženské, na něž je kladen velký důraz. Každé ráno se tam děti věnují rozjímání a čtení bible, následují sezení skupinová. Po škole hodinu pracují a večer opět následují „bible studies“. Šikovné děti jsou také posílány na tzv. *Christian Camps*, kde po celé dny, pod dohledem vyškolených pracovníků, intenzivně hledají svého Pána. Vrcholem pak pro děti můžou být Bible Colleges, kde se mají naučit předávat víru dál. Na tyto školy přijímají děti bez ukončeného formálního vzdělání.

Někteří lidé mi vyčítali, že upozorňuji na sexuální zneužívání a týrání dětí v křesťanských domovech. Mně ale nejde o žádné senzace. Jako antropologa mě moc nezajímají ojedinělé jevy, ale ty opakující se. A mezi ně tyto zločiny patří. Při svém výzkumu se sexuálnímu zneužívání nijak zvlášť nevěnuji, přesto se s ním ve svém okolí setkávám a často o něm slyším.

Pro nějaké profesní uplatnění tedy děti připravovány nejsou?

Přestože donorům je formální vzdělání prezentováno jako hlavní smysl činnosti organizace a většina dětí žijících v křesťanských domovech školu navštěvuje, ve skutečnosti v očích vedení organizace velkou váhu nemá. Diskurs křesťanských organizací je možné „čist“ třeba i prostřednictvím požadavků na jejich zaměstnance. Například v domově, kde realizují svůj fieldwork, je zásadní podmínkou pro přijetí dokončení „Bible College“. Přesto, že se ti lidé starají o malé děti, pedagogické vzdělání je nežádoucí. To, co vedení vyžaduje, je hluboká náboženská víra jejich pracovníků, která je každodenním kontaktem předávána horským dětem. Děti jsou směřovány ke studiu náboženství, které je v tamním prostředí ceněné více než vzdělání formální. Pokud vystudují biblickou školu, mají šanci získat práci uvnitř křesťanské komunity - jako pastory ve vesnicích své etnické skupiny, pracovníci v křesťanských domovech nebo mohou vykonávat misijní činnost. To je pro horské děti celkem dobré profesní uplatnění, navíc v prostředí křesťanské komunity, kterému rozumí. Podobné pracovní příležitosti jsou však, na rozdíl od počtu studentů na Bible Colleges, velmi omezené. Naopak mimo křesťanskou komunitu absolventy křesťanských domovů ona slibovaná „lepší práce“ a „lepší budoucnost“ zpravidla nečeká.

Proč tam tedy rodiče své děti dávají. To se ještě v místním dění neorientovali?

Někdy v době, kdy Thajsko ratifikovalo UNCRC, probíhala v Thajsku kampaň, která měla přesvědčit veřejnost o tom, že vzdělání zajistí lidem „lepší životy“. Tato informace, společně s aktivitami křesťanských rozvojových organizací, dala horským lidem uvěřit. Jak mi nedávno řekla jedna akhaská máma: „Dříve bylo největší povinností horských rodičů uživit své děti. Dnes je jejich povinností zajistit jim kvalitní vzdělání.“ Dám vám příklad. Minulý týden mi volala moje asistentka a říkala, že máma chce, aby pro bratra zajistila křesťanský domov, v němž by získal „lepší vzdělání“. Obvykle se bráním členům své sociální skupiny v rámci výzkumu radit. Řekl jsem jí tedy, ať si dá na misku vah pozitiva a negativa. Ona řekla, že ví, že to bráchovi nezajistí lepší budoucnost, ale její máma si to vymluvit nenechá. Sama začala hovořit o tom, že mladší brácha bude ztrácet svůj původní jazyk, protože v domově musí všichni hovořit thajsky. Děti tak zapomínají jazyk svých rodičů, kteří mnohdy naopak thajsky neumí. Zároveň je třeba si uvědomit, že kromě formálního vzdělání

existuje vzdělání neformální. To získávají akhaské děti prostřednictvím vyprávění jejich rodičů, prarodičů nebo strejdů a tet z vesnice. Přirozenou cestou se učí, jak přežít v horách. Jak si vypěstovat jídlo, jak nastražit pasti, které rostliny jsou jedlé, které jedovaté nebo které jsou vhodné k léčení. V době, kdy žijí v křesťanských domovech, o tyto znalosti přichází. To následně znamená, že se nemohou vrátit zpět domů, do svých vesnic. Jednoduše by tam nepřežili. Většina tedy zůstává ve městech s pocitem a vírou, že tam najdou tu slíbenou „lepší práci“. S nálepkou člena minoritní skupiny, navíc té, kterou většinová společnost silně opovrhuje, nedokážou ve velké konkurenci vysoce motivovaných thajských vrstevníků na pracovním trhu obstát. Zároveň si je moje asistentka vědoma toho, že děti, které vyrostou v křesťanských domovech, se nedokážou za jeho branami orientovat a pořádně se o sebe postarat. Sama přitom kdysi jeden domov spoluzaložila a dodnes pro něj pracuje. Její máma ale tyto souvislosti nechápe, a proto má pocit, že by bylo lepší ke křesťanům odejít.

Misionáři nemají pocit zodpovědnosti za své svěřence? Nesnaží se jim nějakou budoucnost zajistit?

V domovech se o děti obvykle stará velmi málo pracovníků. Např. v tom mém, který patří ve všech směrech mezi ty lepší, se o asi padesát dětí starají čtyři lidé, kteří navíc i vaří. Ředitel s jeho ženou se věnují zejména jejich náboženské výchově. V každodenním životě to znamená, že se starší děti starají o ty mladší a své problémy nemají s kým řešit. Pracovníci domovů většinou ani netuší, co se s dětmi po odchodu z domova děje. Příliš je to nezajímá a děti se jim ani neozývají.

Jak vidíte budoucnost kmene Akha?

To je velké téma. Když jsme byli s mojí asistentkou v Laosu, prošla tam hlubokou sebereflexí a začala si uvědomovat důsledky své misijní práce. Poprvé tam viděla, jak žili její prarodiče. Něco se v ní probudilo a moc se jí to líbilo. Byla nadšená, že staří lidé nám vypráví o Akhazangu – o způsobu jejich pohledu na svět, který obsahuje právo, filozofii, náboženství, ale i úplně praktické rady, jak pěstovat jídlo, kde založit vesnici... Když jsme se vrátili do Thajska, tak ve vesnici byla televize, která nahradila večerní vyprávění. A ona si uvědomila ty velké změny.

Akhaové věří, že být Akha znamená žít podle Akhazang. Pokud se akhaská dívka provdá třeba do hmongské vesnice a začne žít tak, jak žijí Hmongové, stává se z ní podle Akhaů Hmong. Přestává být Akha. Se zvyšující se intenzitou misijní činnosti budou do tří, pěti let všechny akhaské vesnice v Thajsku konvertovány na křesťanství. Život dle Akhazangu se stává hříchem. Jinými slovy, pokud je Akha ten, kdo žije podle Akhazangu, potom ve chvíli, kdy začne být Akhazang hříchem, stává se hříchem být Akha.

Jak daleko jste se svou disertací?

To je asi problém každého výzkumníka, že má pocit, že mu stále ještě něco chybí. Ale tak to nejde. Je potřeba jednou udělat tlustou čáru a já myslím, že jsem ji udělal teď při posledním pobytu. Už začínám psát, pracuji na druhé kapitole. Dva a půl roku v terénu je snad dostatečná doba na pochopení tak složité problematiky jako rozvojová pomoc.

Co plánujete po skončení studia?

Nejvíce mě baví samotný výzkum, proto bych nejraději zůstal na univerzitě. Ale přiznávám, že mě v tento moment zase tak úplně nebaví učit. Ale to bude tím, že se teď plně soustředím na samotný výzkum a příprava na výuku je nesmírně časově náročná. Na druhou stranu, právě při přípravě na výuku je možné si mnohé urovnat.

(Lucie Kettnerová)